

Rustam OTAMURATOV,
O'zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali o'qituvchisi
Sarvinoz OTAMURATOVA,
O'zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali o'qituvchisi
E-mail: Rustamota1989@Gmail.Com

JDPU dots., PhD G. Qarshiboyeva taqrizi asosida

CHARACTERISTICS OF TEACHING ANXIETY IN ADOLESCENTS

Аннотация

In the article, socio-psychological factors of the manifestation of anxiety in the educational activity of adolescents, psychological characteristics, educational activity, its structural components, methodological aspects instead of socio-psychological factors by studying the stages of its formation from a scientific and theoretical point of view, anxiety arising during the educational process in adolescence characteristics, the impact of anxiety arising in the educational process on the adolescent's personal characteristics, and the socio-psychological factors of anxiety affecting the stability of educational activities are highlighted.

Key words: anxiety, adolescent, educational activity, character accentuation, personal anxiety, situational anxiety, collectivistic, individualistic, pragmatic, mathematics, physics, biology, chemistry.

ОСОБЕННОСТИ ОБУЧЕНИЯ ТРЕВОЖНОСТИ У ПОДРОСТКОВ

Аннотация

В статье рассматриваются социально-психологические факторы проявления тревожности в учебной деятельности подростков, психологические особенности учебной деятельности, ее структурные компоненты, методические аспекты вместо социально-психологических факторов путем изучения этапов ее формирования с научно-теоретической точки зрения. С этой точки зрения выделены особенности тревожности, возникающей в учебном процессе в подростковом возрасте, влияние тревожности, возникающей в образовательном процессе, на личностные характеристики подростка, а также социально-психологические факторы тревожности, влияющие на устойчивость учебной деятельности.

Ключевые слова: тревожность, подросток, учебная деятельность, акцентуация характера, личностная тревога, ситуативная тревога, коллективистская, индивидуалистическая, прагматическая, математика, физика, биология, химия.

O'SMIRLARDA TA'LIM JARAYONI BILAN BOG'LIQ XAVOTIRLANISHNING O'ZIGA XOSLIGI

Аннотация

Maqolada o'smirlar ta'lim faoliyatida xavotirlanish namoyon bo'lishining ijtimoiy-psixologik omillari psixologik xususiyatlari, ta'lim faoliyati, uning tarkibiy komponentlari, shakllanish bosqichlarini ilmiy-nazariy jihatdan o'rganish orqali ijtimoiy-psixologik omillar o'rnini metodologik jihatlarini, o'smirlar davrida ta'lim jarayonida yuzaga keluvchi xavotirlanishning xususiyatlari, ta'lim jarayonida yuzaga keladigan xavotirlanishni o'smir shaxsiy xususiyatlariga ta'siri va ta'lim faoliyati barqarorligiga ta'sir etuvchi xavotirlanishning ijtimoiy-psixologik omillari yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: xavotir, o'smir, ta'lim faoliyati, xarakter aksentuatsiyasi, shaxsiy xavotir, vaziyatli xavotir, kollektivistik, individualistik, pragmatik, matematika, fizika, biologiya, kimyo.

Kirish. Mamlakatimiz ta'lim tizimida yaratilayotgan imkoniyatlarning kun sayin soni oshib bormoqda [1]. Hozirgi kunda ta'lim olishning turli xil usullari paydo bo'ldi. Ammo imkoniyatlar kengaygani sari yoshlar orasida ushbu imkoniyatlardan maqsadli foydalanish muammosi ortib bormoqda. Xususan, o'smirlarning ta'lim jarayonida yuzaga keluvchi xavotirlanishi, barqaror ta'lim jarayoniga salbiy ta'sir etish holatlari kuzatilmoqda. O'smirlarning ruhiy salomatligi o'z-o'zini anglash protsessida maktabdagi sinfdoshlari va o'qituvchilarining kommunikativ, intellektual va hissiy iztirobining turli jihatlarini namoyon bo'lish holatlari kuzatilmoqda [2]. Xavotirlanish tushunchasi psixologiyaning turli sohalarida, shu jumladan, ta'lim muammolari tajribasi bilan bog'liq bo'lgan o'quv faoliyati muammolari sabablari va shakllarini tahlil qiladigan o'quv psixologiyasida mustahkam o'rin egallaydi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Maktab yoshida xavotir hissi muqarrar, chunki bilim doimo xavotir bilan birga keladi. Ushbu mavzu doirasidagi tadqiqotlarni, ayniqsa, S.Kierkegaard ta'kidlaganidek, xavotirlanish inson hayotining tarixini belgilovchi asosiy omil hisoblanadi [7]. va rus olimlari A. M. Prixojan xavotirlanish - bu muammoni

kutish bilan bog'liq bo'lgan hissiy noqulaylik, yaqinlashib kelayotgan xavfni oldindan bilish bilan bog'liqligini ta'kidlaydi [3, 4]. G.G.Arakelov, N.E.Lisenko, E.E.Shott, o'z navbatida, xavotirlanish - bu cheklangan vaqtdagi shaxslarning ma'lum bir holatini va har qanday shaxsning barqaror mulkini tavsiflovchi noaniq psixologik atama ekanligini ta'kidlaydi [8, 9].

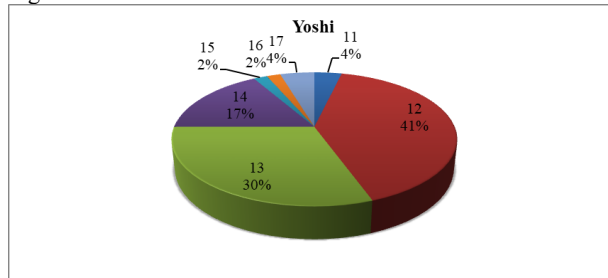
Mamlakatimiz olimlari Sh.T. Alimbayeva o'smirlar o'quv faoliyatida xavotirlanish namoyon bo'lishining psixologik xususiyatlari va boshqa olimlar tomonidan tadqiq etilgani ma'lum [5, 6].

Tadqiqot metodologiyasi. A.M.Prixojanning ilmiy izlanishlarida ko'proq o'smir yoshdagi bolalarda xavotirlanishga o'z e'tiborini qaratadi. Olim o'zining olib borgan tadqiqotlaridan kelib chiqqan holda ikkita asosiy xavotirlanish toifasini ajratib ko'rsatadi: 1) ochiq-oydin; 2) yashirin-keskin darajada namoyon bo'ladi [10].

Tahlil va natijalar. Yuqorida ta'kidlanganidek, xavotirni bartaraf etish, aslida, bilimlarni o'zlashtirish muvaffaqiyatining zaruriy sharti bo'lgan bilishning barcha qiyinchiliklarini tenglashtirishni anglatadi. Shu sababli, maktabda optimal ta'lim faqat maktab hayotidagi voqealar

haqida xavotirlanishning ko'p yoki kamroq tizimli tajribasi bilan kechishi mumkin.

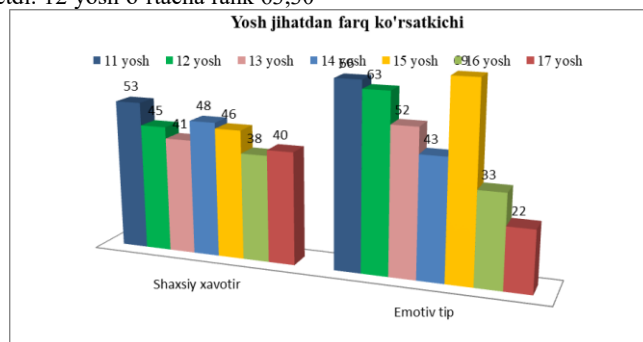
Tadqiqotimizda jami 108 nafar o'smir yoshdagi o'quvchilar ishtirok etgan. Sinaluvchilarning yoshga ko'ra 11 yoshdan 17 yoshgacha o'smirlarni tashkil etgan.

1-diagramma

Tadqiqotimizda ishtirok etgan sinaluvchilarning 47 nafarini o'g'il bolalar, 61 nafarini qiz bolalar tashkil etdi. Jinslar nisbati 43 %i o'g'il bolalarni, 57%i qizlarni tashkil etadi. Biz tomondan o'tkazilgan tadqiqotimiz natijalariga asoslanib, o'smir yoshdagi o'quvchilarning emotiv tip shkalasi bo'yicha yosh jihatdan farq kuzatildi. Ushbu ko'ra, 11 yosh o'rtacha rank 66,25ni tashkil etdi. 12 yosh o'rtacha rank 63,30

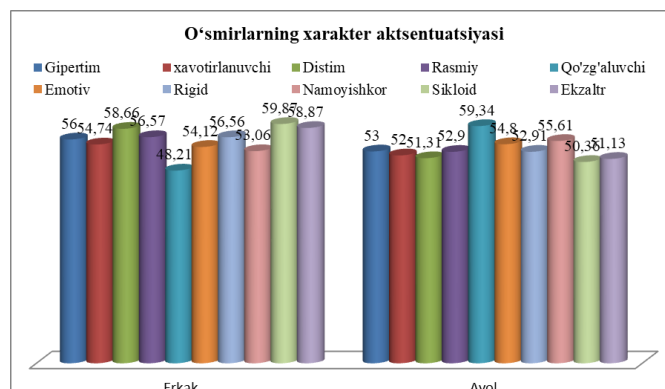
ni tashkil qildi. 13 yosh o'rtacha rank 52,29 ni tashkil etdi. 14 yosh o'rtacha qiymat 43.94 ni tashkil qildi. 15 yosh o'rtacha rank 69.5 ni tashkil etdi. 16 yosh o'rtacha qiymat 33,75 ni tashkil etdi. 17 yosh o'rtacha rank 22,60 ni tashkil etdi (H=13,188;p ≥0,040). Yosh jihatdan farq ko'rsatkichlarni diagramma orqali tavsiflashga harakat qildik (3-diagramma).

3-diagramma. Yosh jihatdan farq ko'rsatkichlar tahlili

Natijalar shuni ko'rsatadiki, shaxsiy xavotirning ortishi yosh jihatiga bog'liq ekan. Yanikim, tadqiqotda ishtirok etgan 11 yoshli o'smir yigit va qizlarda ta'lim faoliyatida shaxsiy xavotir darajasi yuqori bo'ladi. Bunga guruhga va o'qituvchilarga moslashish, yangi o'quv adabiyotlarini o'zlashtirish jarayoni sabab bo'lishi mumkin. Xavotir darajasi 13 yoshgacha bo'lgan davrda pasaygan va yana 14 yoshdagi o'smirlarda xavotir darajasi ko'tarilganligi kuzatilgan. Bunga o'smirlardagi fiziologik o'zgarishlarni sabab etib ko'rsatishimiz mumkin. O'smirlardagi bu o'zgarishlar o'z navbatida ularning ta'lim jarayoniga ta'sir etadi va xavotiriga sabab bo'lishi mumkin. Yosh jihatdan

emotiv tip shkalasi bo'yicha ham farq kuzatildi. Yani, 11 yoshda o'rtacha qiymat 66 ni, 12 yoshda 63ni, 13 yoshda 52 ni, 14 yoshda 43 ni, 15 yoshda 69 ni, 16 yoshda 33 ni, 17 yoshda o'rtacha qiymat 22ni tashkil etdi. Emotiv tip o'ta hissiyotli tip sanaladi. Ushbu shkala bo'yicha olingan natijalarga ko'ra aytishimiz mumkinki, hissiyotga beriluvchanlik yoshga bog'liq hisoblanadi. Bolalarning rivojlanish darajasiga to'g'ri kelmaydigan o'quv dasturlari murakkabligining o'sishi, bu ayniqsa ota-onalar tomonidan seviladigan "nufuzli maktablar" ga xosdir, bu erda tadqiqotga ko'ra, bolalar oddiy o'rta maktablarga qaraganda ancha xavotirlanadilar va shu bilan birga, dastur qanchalik murakkab bo'lsa, xavotirning tartibsiz ta'siri shunchalik aniq bo'ladi.

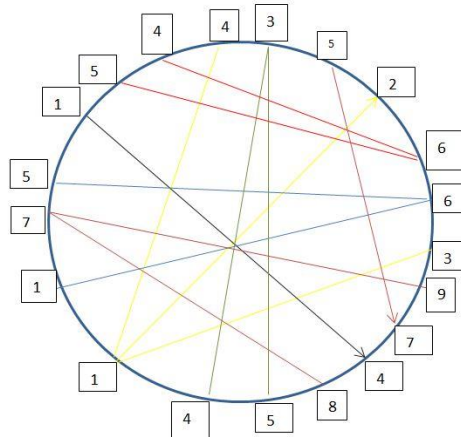
4-diagramma. Tadqiqotda qo'llanilgan "O'smirlarning xarakter aksentuatsiyasini aniqlash" bo'yicha Mann-Uitni mezonida jins tafovutlari tahlili

Gipertim tip shkalasi bo'yicha o'g'il bolalarda ham qiz bolalarda ham farq kuzatilmadi. Xavotirlanuvchi tip shkalasi bo'yicha ikkala jins vakillarida ham kelishmovchiliklarda doim passiv harakatda bo'lishlari, shu bilan birgalikda bunday holatlarda doim yordamga muhtoj bo'lishlari bilan ham ular o'rtasida farqli jihat kuzatilmadi. Distim tipga kiruvchi ikkala

jins vakillari ham o'zlari do'stlashgan insonni qadrlashi va o'sha insonga bo'ysunishi, shu bilan birgalikda pessimistik, kamgaplilar bilan izohlashimiz mumkin. Rasmiy tip bo'yicha ikkala jins vakillari ham pok vijdonliligi, saramjon, jiddiy, sinchkov, shu bilan birgalikda jahli tezligi, nasihatgo'y va o'ta rasmiyatchiligi bilan ham farq kuzatilmaganligi bilan

izohlashimiz mumkin. Qo'zg'aluvchi tip shkalasi bo'yicha ushbu tip vakillarining muloqotga kirishimsizligi, verbal va noverbal turlari sust rivojlanganligi, janjalkashlik xususiyatlariga moyilliklari va bunga o'zlari muhit yaratishlari, jamoadagi insonlar bilan chiqisha olmasliklariga ko'ra jins bo'yicha farq kuzatilmaganligi bilan izohlashimiz mumkin. Emotiv tip vakillarining atrofdagilar bilan yaxshi munosabat o'rnatish, tanlangan, tor doiradagi odamlar bilan muloqotda bo'lishni xush ko'rishlari va shu bilan birgalikda kelishmovchiliklarda kamdan kam holatlarda sababchi bo'lishlari va bunda o'z navbatida passiv ishtirok etishlari, nizoli vaziyatlardan so'ng ichlarida kek saqlashlari va o'z burchlariga sadoqatlik sifatlariga ko'ra jins bo'yicha tafovut kuzatilmaganligini izohlashimiz mumkin. Rigid

vakillarining har ikkala jins vakillarida ham kelishmovchiliklarda faol, tashabbuskor bo'lib faol qatnashishga harakat qilishi, o'zlariga talabchanligi, ijtimoiy adolatni chuqur his etishlariga ko'ra farq kuzatilmaganligini ko'rishimiz mumkin. Namoyishkor tip vakillarining ta'lim jarayoni bilan bog'liq xavotirlanish darajasi bo'yicha jins tafovuti kuzatilmadi. Sikloid tipiga kiruvchi o'smirlarning kayfiyatining tez o'zgaruvchanligi xavotirlanish darajasining oshishiga olib kelishi mumkin. Ekzaltr tipga ko'ra ikkala jins vakillarining kirishimlilik, bahslashishga moyilliklari va buni konflikt jarayoniga olib bormaslik xususiyatlariga ko'ra farqli jihat kuzatilmadi. Tadqiqot ishimizda shkalalar o'rtasida bog'liqlik mavjudligini o'rganishimiz uchun SPSS dasturining Spirmen korrelyatsiyasi mezonidan foydalandik.

1.Vaziyatli xavotir	3.Matematika	5.Biologiya	7.Pragmatik	9.Individualistik
2.Shaxsiy xavotir	4.Kimyo	6.Fizika	8.Kollektivistik	

1-rasm

Unga ko'ra o'smir yoshdagi bolalarda vaziyatli xavotirning ortishi shaxsiy xavotirning ortishiga olib kelishi mumkin ($r=,590$; $p\leq 0,05$). Vaziyatli xavotirning ortishi matematika fanini o'zlashtirishga bo'lgan motivatsiyasining susayishiga olib kelishi mumkin ($r=-,241$; $p\leq 0,05$). Vaziyatli xavotirning ortishi kimyo fanini o'zlashtirishga bo'lgan motivatsiyasining susayishiga olib kelishi mumkin ($r=-,274$; $p\leq 0,05$). Shaxsiy xavotirning ortishi tadqiqotda ishtirok etgan respondentlarning kimyo fanini o'zlashtirishga bo'lgan motivatsiyasining susayishiga olib kelishi aniqlandi ($r=-,205$; $p\leq 0,05$). Har bir shkalalarni boshqa shkalalar bilan bog'liqligini aks ettiruvchi rasmda ham qayd etdik (1-rasm).

Matematika faniga qiziqishning ortishi biologiya ($r=,255$; $p\leq 0,05$) va boshqa faniga qiziqishning ortishi biologiya faniga bo'lgan motivatsiyaning yuqoriligi pragmatik tip xususiyatlarining susayishiga olib keladi ($r=-,193$; $p\leq 0,05$).

Xulosa va takliflar. Xulosa o'rnida aytadigan bo'lsak, xavotirlanish o'smirlarning shaxsiy xususiyatlariga va shu bilan birgalikda jins va yosh davrlariga ham bog'liq hisoblanadi. Shaxsiy xususiyatlarga to'xtaladigan bo'lsak, distim tipga kiruvchilarning bo'ysunuvchanligi va pessimistik xarakterning mavjudligi ularda vaziyatli xavotirni keltirib chiqarishi mumkin ekan. Ya'ni, ularda ushbu xarakter aksentuatsiyasining namoyon bo'lishi vaziyatli xavotir bilan bog'liq holatda amalga oshishi mumkin. Rasmiy tipga xos xususiyatlarning ortishi irodaviy sifatlarig ortishiga olib kelishi va rasmiy tipga kiruvchilarning xizmat jarayonida o'zlarini byurokratlardek tutishi, saramjonlikka qat'iy rioya bo'lishi va boshqa faniga qiziqishning ortishi biologiya faniga bo'lgan motivatsiyaning yuqoriligi pragmatik tip xos xususiyatlarning ortishi esa subyektiv lokal nazorat xususiyatlarining ortishiga olib kelishi mumkin degan xulosaga kelishimiz mumkin.

ADABIYOTLAR

1. Sh. Mirziyoyev., "Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak", - T.: 2017., 5 b.
2. A.I.Rasulov. "Psixodiagnostika". T., "Mumtoz so'z", 2010, 52-b.
3. A.M.Прихожан. Диагностика личностного развития детей подросткового возраста. — М.: АНО «ПЭБ», 2007. — 61 с.
4. Алябьева Е. А. Психогимнастика в детском саду. М.: Сфера, 2003, 29-с.
5. Alimbayeva Sh.T. O'smirlar o'quv faoliyatida xavotirlanish namoyon bo'lishining psixologik xususiyatlari. Psixologiya jurnali. Buxoro – 2012. № 2. B -156.
6. Otamuratov R., Otamuratova S. O'smirlarda kasbiy o'zligini anglashiga xavotirlanishning ta'siri., O'zMU XABARLARI., MIRZO ULUG'BEK NOMIDAGI O'ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI ILMIIY JURNALI., 2023 1/1 Ijtimoiy gumanitar fanlar turkumi, 140-144 b., Toshkent 2023.
7. Otamuratov R.U, Otamuratova S.A, Internetga qaram o'smirlar hissiy intellektining psixologik xususiyatlari., BuxDU "Psixologiya" № 2, 2023 "PSIXOLOGIYA" ILMIIY JURNALI., 61-bet.
8. Otamuratov, R. U. (2023). Internet ijtimoiy tarmoqlari foydalanuvchilari faoliyatining o'ziga xos xususiyatlari bilan shaxsiy xususiyatlarning aloqasi. *MedUnion*, 2(1), 177-182.

-
9. Uskanovich, O. R. (2022). PSIXOLOGIYADA XAVOTIRLANISHNING ILMIY-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI. *International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research*, 494-498.
 10. Ustin P.N., Otamuratov R.U., Egamqulova S.A. INTERNETGA QARAM O'SMIRLAR HISSIY INTELLEKTINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI // Экономика и социум. 2023. №6-1 (109). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/internetga-qaram-o-smirlar-hissiy-intellektining-sixologik-xususiyatlari>.